

УДК:34:321.7:352(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.21>

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНСТИТУТУ ГРОМАДСЬКИХ АСАМБЛЕЙ У ЗМІЦНЕННІ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА СТРИМУВАННІ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ

Пивовар М.,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
НУ «Львівська політехніка»

Пивовар М. Демократичний потенціал інституту громадських асамблей у зміцненні легітимності та стримуванні авторитарного режиму.

За останні чверть століття процес демократичного занепаду набув світового масштабу, проте його інтенсивність відрізняється залежно від регіону. Якщо у Східній Європі, на Балканах та Кавказі демократичні практики були колись значно поширенішими, то сьогодні в державах на кшталт Білорусі, Угорщини, росії та Сербії спостерігається утвердження або посилення авторитарних режимів. Врятувати від цього можуть громадські асамблеї, які вже розпочали доводити свою ефективність. Їх можна розглядати як запобіжник протидії авторитаризму. Окрім того, вони демонструють потенціал у зміцненні демократичних інститутів і здатні виконувати захисну функцію від деструктивних технологій спрямованих на розкол та послаблення суспільної єдності.

В сучасному просторі зростає інтерес до дослідження інституцій та механізмів, які здатні протидіяти кризі демократичного розвитку та поширенню авторитарних практик. У цьому зв'язку особлива увага приділяється новітнім формам громадянської участі в ухваленні політичних рішень. Однією з найбільш перспективних моделей виступає інститут громадських асамблей, що втілює якісно новий формат взаємодії держави та суспільства. Його значення полягає не лише у створенні простору для колективного діалогу та вироблення рішень, але й у зміцненні легітимності публічної влади та запобіганні проявам авторитаризму.

Громадські асамблеї можна розглядати як інноваційний демократичний інструмент, який здатний компенсувати кризу довіри до державних інститутів, підвищувати прозорість політичних процесів та формувати сталі механізми суспільного консенсусу. Завдяки своїй інклюзивності вони постають ефективним засобом протидії авторитарним тенденціям. Незважаючи на наявні труднощі, інституціоналізація асамблей має потенціал посилити демократичну стійкість суспільств.

На жаль, сьогодні демократичні інститути стикаються з посиленням впливом популістських тенденцій і геополітичних напружень, що робить критично важливим розвиток деліберативних практик. Формалізація громадянських асамблей без надання їм реальних повноважень може зменшувати їхню ефективність. Необхідне систематичне наукове оцінювання цих механізмів щоб зрозуміти їхній внесок у соціальну згуртованість і стійкість демократії. Незважаючи на ці виклики, деліберативна демократія зберігає значний потенціал для зміцнення демократичних інститутів.

Ключові слова: деліберативна демократія, громадські асамблеї, демократичні інститути, авторитаризм, публічні дебати.

Pyvovar M. The democratic potential of the institute of public assemblies in strengthening legitimacy and curbing authoritarian regimes.

Over the past quarter century, the process of democratic decline has acquired a global dimension, though its intensity varies across regions. While in Eastern Europe, the Balkans, and the Caucasus democratic practices were once far more widespread, today countries such as Belarus, Hungary, Russia, and Serbia are witnessing the consolidation or strengthening of authoritarian regimes. Citizens' assemblies may serve as a safeguard against this trend, as they have already begun to demonstrate their effectiveness. They can be regarded as a preventive mechanism for countering authoritarianism. Moreover, they show strong potential in reinforcing democratic institutions and can perform a protective function against destructive technologies aimed at societal fragmentation and weakening social cohesion.

In the contemporary context, growing attention is devoted to the study of institutions and mechanisms capable of resisting the crisis of democratic development and the expansion of authoritarian practices. Within this framework, particular focus is placed on innovative forms of citizen participation in political decision-making. One of the most promising models is the institution of citizens' assemblies, which represents a qualitatively new format of interaction between the state and society. Their significance lies not only in creating a platform for collective dialogue and decision-making but also in enhancing the legitimacy of public authority and preventing authoritarian backsliding.

Citizens' assemblies can be viewed as an innovative democratic instrument capable of compensating for the crisis of trust in state institutions, fostering transparency in political processes, and establishing durable mechanisms for societal consensus. Due to their inclusiveness, they emerge as an effective tool in resisting authoritarian tendencies. Despite existing challenges, the institutionalization of assemblies holds the potential to strengthen the democratic resilience of societies.

Unfortunately, democratic institutions today are increasingly confronted with the pressures of populist dynamics and geopolitical tensions, which makes the development of deliberative practices critically important. At the same time, the formalization of citizens' assemblies without granting them real authority may undermine their effectiveness. Therefore, systematic scholarly evaluation of these mechanisms is essential to understanding their contribution to social cohesion and the resilience of democracy. Despite these challenges, deliberative democracy retains considerable potential for reinforcing democratic institutions.

Key words: deliberative democracy, citizens' assemblies, democratic institutions, authoritarianism, public deliberation.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років демократичний простір переживає серйозні випробування, головним із яких є посилення авторитарних тенденцій. Цей процес дедалі частіше простежується у державах Центральної та Східної Європи, що потрапили під вплив небезпечної хвилі автократії. За таких умов виникає гостра потреба у впровадженні сучасних демократичних інструментів здатних ефективно протистояти цим викликам і водночас забезпечувати ширшу залученість громадян до процесів прийняття рішень. У статті розглядається інноваційний механізм демократії – громадянські асамблеї, які зарекомендували себе як одна з найефективніших форм деліберативної демократії в протидії з авторитарними режимами.

Попри все деліберативна демократія нині стикається з низкою серйозних викликів, які потребують уважного підходу. Найперше – необхідність у сталих джерелах фінансування, адже без цього громадянські асамблеї не зможуть зберігати якість і довготривалість роботи. В умовах тиску популізму та зростання геополітичних загроз постає питання масштабування реалізації застосування подібних практик.

Метою статті є аналіз демократичних практик нового формату, ключове місце серед яких посідають громадянські асамблеї, які знаходять дедалі ширше застосування, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика цього дослідження знайшла висвітлення в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: Тімоті Сіск, Мартін Лундстедт, Девід Альтман, Фабіо Ангелілло, Едже Темелкуран, Х. Кохалик, Б. Михальчук, Н. Козєрева та ін.

Виклад основного матеріалу. Демократичний регрес у багатьох країнах Центральної та Східної Європи значною мірою зумовлений внутрішнім узурпуванням влади. Використовуючи такі інструменти, як поширення дезінформації та розпалювання суспільної ворожнечі, популістські лідери експлуатують розчарування й страхи громадян з метою здобуття підтримки програм, що обіцяють швидкі та спрощені рішення. Після приходу до влади розпочинається поступове послаблення демократичних інститутів з метою їх підпорядкування та консолідації політичного контролю. До цього переліку належать підлив незалежності судової системи, обмеження свободи засобів масової інформації та придушення активності громадянського суспільства. Показовими є приклади Угорщини де системно демократичні інститути зазнають політичного тиску, в Сербії фіксується зростання авторитарних тенденцій з приходом диктаторської еліти до влади, а у Словаччині нова популістсько-націоналістична коаліція розпочала репресії проти незалежних медіа.

За оцінкою Regimes of the World у 2024 році налічувалось 88 демократій (ліберальних та виборчих) і 91 автократія (виборча та закрита). Експерти б'ють на сполох та вважають, що 2025 рік стане першим з 2002 року коли в світі буде більше автократій, ніж демократій. Це є суворим нагадуванням про те, як далеко зайшов демократичний занепад [1]. Навіть, якщо взяти Білорусію, то спостерігаємо стрімкішу динаміку до переходу цієї держави до закритої автократії, стаючи першою закритою авторитарною країною в Європі за останні 25 років. Це можна спостерігати на прикладі свободи вираження поглядів, яка залишається найбільш вразливим елементом демократичного устрою.

У 2024 році масштаби обмеження прав людини набули особливо тривожного характеру. Погіршення цього показника було зафіксовано у 44 країнах, що становить чверть усіх держав світу. Це не лише новий антирекорд, але й суттєве зростання порівняно з 35 країнами, зазначеними у минулорічному *Звіті про стан демократії 2024* [2].

Згідно зі звітом про стан демократії за 2024 рік, другим за рівнем ураженості компонентом демократичного розвитку став індикатор обговорення. Негативна динаміка зафіксована у 27 країнах,

тоді як позитивні зрушення відзначено лише у восьми. Для порівняння, у 2023 році погіршення цього показника спостерігалось у 19 державах, а покращення – в 11, що свідчить про тенденцію до його подальшого зниження. Індикатор обговорення охоплює такі параметри, як рівень інклюзивності публічних дебатів, ставлення уряду до опозиційних сил, дотримання принципів політичного плюралізму та відкритість до альтернативних аргументів.

На цьому тлі зростає потреба в інноваційних демократичних механізмах здатних ефективно протидіяти авторитарним викликам і розширювати участь громадян у прийнятті рішень. Одним із перспективних інструментів є громадянські асамблеї – як нова форма деліберативної демократії, що передбачає надзвичайно важливе аргументоване та структуроване обговорення суспільно важливих питань із залученням представницької групи громадян. Також під цим поняттям слід розуміти так звані представницькі деліберативні процеси, яка складається з групи людей (мешканців відповідної громади), обраних шляхом жеребкування, демографічно стратифікованих для широкого представництва суспільства, які збираються разом щоб протягом значного періоду часу навчатися, обговорювати та розробляти спільні рекомендації з питань суспільної політики.

На думку професора міжнародної та порівняльної політики Тімоті Сіска, стійку демократичну систему можна визначити як таку, що здатна витримувати серйозні виклики, а також уникати системного колапсу та відновлюватися після кризових явищ [3, с. 4]. Її фундаментом є прозорі та підзвітні взаємини між владними інституціями й громадянами, які формують основу для довіри та співпраці. Це передбачає розвиток партнерських відносин, де громадяни усвідомлюють власну дієздатність і визнаються повноцінними учасниками політичної культури.

Саме тому, в цьому контексті громадянські асамблеї постають як інноваційний інструмент, що забезпечує структуроване й засноване на доказах залучення громадян до процесу ухвалення рішень. Вони надають як практичні рекомендації для уряду, так і важливий досвід громадянської участі для самих учасників. Завдяки цьому громадянські асамблеї здатні виступати механізмом відновлення довіри й налагодження ефективної взаємодії між суспільством та владою через низку конкретних практик.

Вперше громадянські асамблеї почали застосовуватись в Стародавньому Римі та Греції (їх ще називають агори та римські форуми) на яких громадськість відкрито та активно обговорювала питання публічного характеру. Далі вони почали спостерігатись і в період Середньовіччя. Однак, XXI ст. стало знаковим для цього демократичного інституту, так як в 2019 році розпочала діяти Конвенція громадян за клімат (Convention Citoyenne pour le Climat). Її мета полягає в залученні громадян до обговорення стратегічних заходів, що стосуються боротьби в стрімкій зміні клімату. Вже декілька років по тому інтерес до створення кліматичних асамблей не згасає. Більшість заходів зосереджена в Європі, причому помітне зростання інтересу спостерігається в Центральній та Східній Європі.

Члени асамблеї обираються шляхом жеребкування щоб широко представляти громаду, що означає де кожен має рівні шанси бути обраним для представлення інших. Цей процес відбору називається сортуванням і відбувається у два етапи. На першому етапі велика кількість запрошень надсилається групі людей, обраних абсолютно випадковим чином. Серед усіх, хто позитивно відгукнувся на це запрошення, проводиться друга лотерея, щоб остаточно група широко представляла громаду за статтю, віком, географічним розташуванням та соціально-економічними відмінностями [4]. Це називається стратифікацією.

З метою активного залучення молоді до розроблення Копенгагенського кліматичного плану-2035 у 2024 році в одному з міст Данії було створено Молодіжну асамблею кліматичних амбасадорів. Її учасниками стали тридцять школярів із п'яти навчальних закладів відібраних шляхом випадкової вибірки для забезпечення різноманітності складу. У процесі семи одноденних сесій вони прослухали експертні лекції, здійснили власні дослідження та взяли участь у візійних вправах, спрямованих на формування уявлення про Копенгаген як стале місто майбутнього.

Підсумком роботи стали рекомендації у сферах харчування, житла та транспорту, які були передані Кліматичній громадянській асамблеї та представникам місцевої влади, що дало змогу інтегрувати молодіжний голос у процес ухвалення рішень. Ця ініціатива, яка функціонувала паралельно з громадянською асамблеєю, учасники якої охоплювали віковий діапазон від 16 до 99 років, репрезентує інноваційну модель деліберативної участі молоді й відображає зростання тенденції до інклюзивності у сфері кліматичного врядування [5].

Окрім того, цікавою є практика застосування громадських асамблей в сфері клімату в Японії. Перша кліматична асамблея там відбулась у 2020 році. З того часу їх кількість зростає, особливо в регіоні Канто. У 2022 році кілька муніципалітетів Токіо створили Місцеву ініціативну мережу для регулярного проведення таких асамблей. Нині їх організували вже понад 20 міст, серед них Саппоро та Мацудо, які у 2024 році провели другі асамблеї. Формати відрізняються: від громадських планів дій до рекомендацій для місцевої влади [6, с. 4].

Не зовсім класичний варіант громадської асамблеї було прослідковано в Боготі (Колумбія), який відбувся з 18 по 21 жовтня 2024 року в місті. Там відбулася перша мета-деліберативна асамблея в Колумбії, яка належить також до числа перших ініціатив такого типу у світовій практиці. На відміну від традиційних громадянських асамблей, що фокусуються на змістовних питаннях публічної політики, ця асамблея була спрямована на вироблення процедурних підходів до проектування майбутніх громадянських асамблей. Участь в асамблеї взяли 60 громадян, серед яких 34 жінки та 26 чоловіків, які представляли всі 20 адміністративних районів столиці. Віковий розподіл учасників охоплював три категорії: 20 молодих осіб, 30 дорослих та 10 представників старшого покоління. Соціально-економічний склад формувалася наступним чином: 30% учасників належали до малозабезпечених верств, 50% – до середнього класу, а 10% – до заможних груп.

Для формування асамблеї було спочатку залучено 51 тисячу громадян, з яких понад 2 тисячі висловили готовність до участі. Процедури відбору включали понад 11 тисяч телефонних дзвінків, пункти реєстрації у всіх районах міста та розсилку 40 тисяч повідомлень у мережі WhatsApp. В підсумку діяльності асамблеї було сформульовано низку рекомендацій, що охоплювали врегулювання тривалості обговорень, визначення процедур заміни учасників у разі вибуття, механізми перегляду раніше ухвалених рішень, а також заходи підтримки під час підготовки документів і системи моніторингу виконання рекомендацій політичними акторами. Окремо було висунуто пропозицію щодо створення спеціалізованих наглядових інституцій для гарантування підзвітності. До ключових результатів також належали ідеї запровадження альтернативних моделей голосування, спрямованих на досягнення консенсусу, використання інструментів візуалізації для глибшого розуміння позицій учасників, а також забезпечення процедурної гнучкості, що давала б можливість майбутнім асамблеям коригувати порядок денний і включати нові питання до розгляду [7].

Не можна оминати поза увагою проведення перших громадських асамблей також в Україні навіть в період війни (у Звягельській територіальній громаді – Житомирська область та Славутицькій громаді – Київській області у 2025 році). У Звягелі під час роботи Асамблеї учасники сформували спільне бачення розвитку громадських просторів та підготували адвокаційний план для подальшої реалізації локальних ініціатив. Було організовано вісім робочих груп, а також запропоновано створення громадської організації, яка б опікувалася питаннями благоустрою, залученням фінансування та підтримкою громадських проєктів. Важливим результатом стало налагодження основи для системнішої взаємодії між владою та громадою: муніципалітет висловив готовність проводити регулярні консультації з населенням, а жителі отримали більше можливостей впливати на формування політики й пріоритетів розвитку громади.

У Славутичі робота Асамблеї зосереджувалася на проблематиці управління відходами. Завдяки дискусіям і заходам проведеним за фасилітаційної підтримки Ради Європи учасники напрацювали комплекс практичних рекомендацій щодо вдосконалення місцевої системи поводження з відходами, які були передані до органів влади. Водночас Асамблея стала поштовхом до зміни громадських практик: мешканці почали впроваджувати сортування сміття, більше уваги приділяти маркуванню продукції, інформувати своє оточення про проблеми у сфері відходів та активно залучатися до процесів місцевого врядування [8]. Важливо, що організація проведення двох національних асамблей відбулась за підтримки проєкту Ради Європи та опубліковано офіційний звіт.

На думку відомої турецької письменниці Едже Темелкуран, "громадянські асамблеї можуть допомогти розрядити напругу в умовах зростаючої поляризації. Створюючи їх для вирішення нагальних і суперечливих питань, уряди та громадянське суспільство можуть зменшити ймовірність того, що популістські еліти використають гострі питання як зброю для закріплення соціальних розбіжностей з метою отримання політичної вигоди, що є класичним прийомом популістів та захистити демократії від внутрішніх розколів і розбрату" [9, с. 128].

У кризові періоди громадянські асамблеї здатні відігравати наглядову роль, що знижує ризики маніпуляцій з боку політичної еліти. Використання жеребкування як методу добору учасників виступає дієвим запобіжником корупційним практикам, оскільки організованим інтересам значно простіше впливати на професійних політиків із якими вони мають усталені зв'язки ніж на випадково відібраних громадян, які залишаються анонімними та виконують свої обов'язки обмежений проміжок часу. Попри складність реалізації подібних інституційних трансформацій, громадянські асамблеї можуть розглядатися як інструмент протидії корупції, адже вони сприяють посиленню підзвітності політичних інститутів та зміцненню демократичних процедур.

Висновки. Практика громадянських асамблей переконливо свідчить, що навіть за умов глибоких політичних поділів можливо організувати змістовний діалог і колективне ухвалення рішень. Зростання різноманіття сфер застосування асамблей від складних тематичних питань до нових географічних контекстів демонструє їхню здатність до адаптації. Навіть у часи криз створення про-

сторів для реальної громадянської участі та обговорення залишається не лише здійсненням, але й критично необхідним для демократичного майбутнього.

«Хвиля деліберації» поступово поширюється в країнах Центральної та Східної Європи формуючи оптимістичні перспективи. Від 2016 року в цих країнах організовано близько сорока громадянських асамблей, і цей процес набирає обертів. Така динаміка свідчить про реальну можливість успішного запровадження асамблей в державах із нещодавнім досвідом неліберальних режимів. Зростає інтерес як з боку державних структур, так і з боку громадянського суспільства, які бачать у цих практиках шлях до вирішення актуальних демократичних проблем. Громадяни також дедалі активніше долучаються до таких ініціатив.

Системніше та ефективніше впровадження механізмів публічних дебатів уже починає формувати підґрунтя для демократичного майбутнього регіону. Вони здатні стати вагомою протидією авторитарним тенденціям, сприяючи як зміцненню інституційної стійкості, так і подоланню суспільних поділів. Навіть у політично складних умовах асамблеї виконують важливу функцію відкривають простір для критичного діалогу та стимулюють громадянську активність. Попри наявні виклики серед яких відсутність достатньої політичної волі, обмежені ресурси та питання легітимності, регіон демонструє високу адаптивність і здатність до інновацій. Це створює сприятливе середовище для подальшого розвитку та поширення громадянських асамблей як інструменту демократизації.

Разом із тим існує небезпека формалізації асамблей без достатніх повноважень чи чітко визначеної мети, що здатне знизити їхню демократичну ефективність. Також залишається актуальною потреба у переконливих доказах того, що асамблеї реально сприяють зміцненню соціальної згуртованості та стійкості демократії. Попри труднощі, деліберативна демократія не втрачає свого потенціалу й дарує надію. Громадянські асамблеї демонструють, що навіть у поляризованому суспільстві можливий конструктивний діалог і спільне ухвалення рішень. Зростання кількості прикладів застосування цих практик від нових тем до впровадження в інших країнах доводить їхню гнучкість та здатність адаптуватися до найрізноманітніших умов. Навіть у кризових ситуаціях створення простору для громадянської участі та відкритих обговорень є не просто можливим, а необхідним для майбутнього демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Democracy report 2025 – 25 Years of Autocratization – Democracy Trumped? URL: https://www.v-dem.net/documents/60/V-dem-dr__2025_lowres.pdf.
2. The year in Deliberation 2024. URL: <https://democracyrd.org/wp-content/uploads/2025/04/Democracy-RDs-annual-report-2024-FINAL2.pdf>.
3. Timothy Sisk. Democracy and Resilience: Conceptual Approaches and Considerations, chapter 2 (2017). 35 p.
4. DemocracyNext. Another democratic future is possible. URL: <https://www.demnext.org>.
5. Klimatplan2035. URL: https://issuu.com/afdelingenforbaeredygtigudvikling/docs/klimaambassad_rernes_anbefalinger_til_k_benhavns_k?fr=sZjkzNDY0OTk1NDE.
6. Can Citizens' Climate Assemblies Help Society to Change? Nippon Institute for Research Advancement. *My vision* No 70, 2024, 2. Pp.1-8. URL: https://english.nira.or.jp/papers/e_vision70.pdf.
7. The Right of Peaceful Assembly.Colombia. URL: <https://www.rightofassembly.info/country/colombia>.
8. Результати перших Громадських Асамблей в Україні: як працює демократія в умовах війни. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pioneering-democracy-under-wartime-conditions-ukraine-concludes-its-first-citizens-assemblies>.
9. Едже Темелкуран. Як втратити країну. Сім кроків від демократії до диктатури. Vivat:K.2019, 240 с.